

KS. KRZYSZTOF JEŻYNA
Lublin

APOSTOLSTWO ŚWIECKICH W AKCJI KATOLICKIEJ – HISTORIA I PERSPEKTYWY

W kontekście nowej ewangelizacji znakiem chwili staje się pobudzenie do aktywności apostołskiej katolików świeckich. Jedną z propozycji zorganizowanego apostołstwa ludzi świeckich jest nadal Akcja Katolicka. Ojciec Święty Jan Paweł II wypowiada się o niej pozytywnie, a nawet ją zaleca w obecnej sytuacji Kościoła. Warto przypomnieć tu słowa Papieża z przemówienia do biskupów polskich w czasie wizyty *ad limina* z 12. 01. 1993 r. W kontekście konieczności szerszego i głębszego zaangażowania apostołskiego ludzi świeckich Papież powiedział wówczas: „Wierni świeccy, należycie uformowani, winni poczuć się rzeczywistymi podmiotami w życiu Kościoła. Zakłada to tak z ich strony, jak ze strony duchowieństwa, potrzebę zmian we wzajemnych relacjach, umiejętność współpracy, postawę cierpliwego dialogu, służby i obustronnego zaufania. Niezastąpionym środkiem formacji apostołskiej są organizacje, stowarzyszenia i ruchy katolickie. Wśród nich szczególne miejsce zajmuje Akcja Katolicka, która kiedyś w Polsce była tak żywa i przyniosła tyle wspólnych owoców. Trzeba więc, aby na nowo odżyła. Bez niej bowiem infrastruktura zrzeszeń katolickich w Polsce byłaby niepełna” („L'Osservatore Romano” nr 9 z 13. 01. 1993 r.).

Jednym ze współczesnych znaków czasu jest dowartościowanie miejsca i roli ludzi świeckich w Kościele. Wymownym tego przykładem jest zarówno soborowy Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18. 11. 1965 r.), jak i posynodalna adhortacja apostołska *Christifideles laici* (30. 12. 1988 r.). Mogłoby się niekiedy wydawać, że działalność apostołska świeckich zrodziła się dopiero w okresie Soboru lub w okresie posoborowym. Tymczasem, jak same te dokumenty na to wskazują, tak ruch apostołstwa ludzi świeckich już trzeba widzieć na początku XX w., kiedy to powstała Akcja Katolicka, jako szczególny rodzaj stowarzyszenia ludzi świeckich. Przyznał to sam Sobór Watykański II stwierdzając: „Kilkadziesiąt lat temu w wielu krajach świeccy, coraz

gorliwiej poświęcający się apostołstwu, zorganizowali różne formy działalności i zrzeszyli się w różne stowarzyszenia, które, zachowując ścisłą łączność z hierarchią, dążyły i dążą do celów prawdziwie apostołskich. Spośród nich lub także spośród podobnych dawniejszych instytucji należy wymienić przede wszystkim te, które choć różne stosowały metody, przyniosły jednak Królestwu Chrystusa bardzo obfite owoce i które słusznie zalecane i popierane przez papieży i wielu biskupów, otrzymały od nich miano Akcji Katolickiej i często określane były jako współpraca świeckich w apostołacie hierarchicznym” (DA 20). Ta wypowiedź Ojców Soboru świadczy o znaczącej roli, jaką odegrała Akcja Katolicka w dziejach kształtowania się apostołstwa świeckich. Samo bowiem pojęcie „akcja katolicka” miało znaczenie zbliżone do terminu „apostołstwo świeckich” Akcja Katolicka zaś jako organizacja stała się formą zrzeszenia apostołskiego ludzi świeckich¹.

I. HISTORIA I STRUKTURA AKCJI KATOLICKIEJ

Początków Akcji Katolickiej w formie zorganizowanej trzeba doszukiwać się w XIX wieku w dwóch przenikających się nurtach. Z jednej strony nauczanie papieży, poczynając od Piusa IX do Piusa XI, wskazujące na konieczność apostołstwa ze strony świeckich. Z drugiej strony rozwijające się stowarzyszenia i organizacje katolickie próbujące zaspokoić ówczesne potrzeby religijno-społeczne. Zanim do końca dojrzała idea apostołstwa świeckich istniało i wciąż powstawało wiele organizacji religijnych, które – według opinii niektórych autorów – wprost poprzedziły właściwą Akcję Katolicką. Dotyczyło to szczególnie organizacji powstających w Europie: Szwajcarii, Niemczech, Hiszpanii, Anglii, Francji i Włoszech². Powstawanie Akcji Katolickiej można zaobserwować na przykładzie kształtowania się form organizacyjnych we włoskich organizacjach katolickich³

Nazwą Akcji Katolickiej jako zamierzonej organizacji posłużył się Pius X w encyklice *Il fermo proposito* (1905 r.), w której wyłożył zasady teologiczne i organizacyjne przyszłej Akcji Katolickiej. Zatwierdzenie statutów włoskiej Akcji Katolickiej nastąpiło 24. 03. 1906 r. Przez kolejne lata sytuacja we włos-

¹ Obszerniej zagadnienie Akcji Katolickiej zostało opracowane w rozprawie doktorskiej: K. J e ż y n a. *Apostolstwo świeckich według Akcji Katolickiej w Polsce okresu międzywojennego*. Lublin 1993 (mps).

² L. C i v a r d i. *Podręcznik Akcji Katolickiej*. T. 2. *Praktyka*. Tłum. A. Kicińska. Poznań 1935 s. 34-35.

³ Por. tamże s. 34-95.

kiej Akcji Katolickiej dojrzewała do zmiany statutów. Nastąpiło to za Piusa XI, który w encyklice *Ubi arcano Dei* (1922 r.) wyłożył istotę Akcji Katolickiej, jej cel i środki działania oraz podkreślił nieodzowność i pierwsze owoce tej organizacji. Statuty organizacyjne nowej Akcji Katolickiej zostały zatwierdzone 2. 10. 1923 r. i obejmowały podwójny schemat: Centralę Krajową Akcji Katolickiej, Centrale Diecezjalne i Parafialne Komitety oraz powołano sześć organizacji ogólnokrajowych: Związki mężczyzn, młodzieży męskiej i studentów oraz Związki kobiet, młodzieży żeńskiej i studentek⁴.

Szczególnie po ukazaniu się encykliki Piusa XI *Ubi arcano Dei* Episkopaty wielu krajów poleciły zakładanie Akcji Katolickiej. W niektórych krajach wykorzystano już istniejące organizacje katolickie⁵, w innych krajach powoływano nowe organizacje. W dalszym stadium rozwoju, wzorując się na Włoszech, niektóre kraje, w tym Polska, oparły organizację Akcji Katolickiej na czterech naturalnych stanach: mężczyźni, kobiety, młodzież męska i żeńska. Istniała także tendencja rozwojowa w kierunku „specjalistycznej Akcji Katolickiej” w formie ruchów ukierunkowanych na określoną grupę społeczną i środowisko (wiejskie, robotnicze, szkolne, uniwersyteckie), szczególnie w Belgii i Francji⁶. Aż do II wojny światowej miało miejsce powstawanie i ścieranie się organizacji Akcji Katolickiej typu włoskiego i belgijsko-francuskiego⁷.

W Polsce wiązano powstanie Akcji Katolickiej z akcją społeczną. Już w czasie zaborów powstawały liczne bractwa, organizacje i stowarzyszenia, które łączono w związki diecezjalne. W Polsce niepodległej największym problemem stała się potrzeba unifikacji ruchu społecznego⁸. Wszelkie próby zjednoczenia organizacji społecznych nie przyniosły owoców o charakterze ogólnopolskim. Na uwagę zasługuje inicjatywa archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej, która doprowadziła do powstania Ligi Katolickiej. Na Zjeździe Episkopatu w Gnieźnie 26-30. 08. 1919 r. Abp Dalbor przedstawił główne założenia Ligi Katolickiej. Biskupi przyjęli je z aprobatą i zlecieli Komitetowi Biskupów zorganizowanie Ligi Katolickiej w całym kraju⁹. Pomimo że większość diecezji powołała

⁴ Por. tamże s. 77-83. Szczegółowa charakterystyka poszczególnych Związków s. 99-222.

⁵ Por. R. N i p a r k o. *Akcja Katolicka*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin 1973 kol. 228; W. L e w a n d o w i c z. *Akcja Katolicka w archidiecezji warszawskiej*. W: *Chrześcijanizm*. Red. B. Bejze. Warszawa 1987 s. 138.

⁶ Por. N i p a r k o, jw. s. 228.

⁷ Przegląd typów organizacyjnych Akcji Katolickiej por.: S. W y s z y ń s k i. *Główne typy Akcji Katolickiej za granicą*. Lublin 1931 s. 4-43.

⁸ Por. S. W i l k. *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*. Lublin 1992 s. 501; R. B e n d e r. *Katolicka myśl i działalność społeczna w Polsce XIX i XX wieku (Stan badań)*. Lublin 1987 s. 9-53.

⁹ Por. W i l k, jw. s. 504.

Ligę Katolicką, jednak nie udało się stworzyć jednolitego i zwartego ruchu religijno-społecznego w Polsce.

Ideę takiej zwartej organizacji posiadał program Akcji Katolickiej. Dlatego też Episkopat Polski w Akcji Katolickiej upatrywał wzór form organizacyjnych właściwych dla warunków katolicyzmu w Polsce¹⁰. Na Zjeździe Episkopatu w Gnieźnie (1928 r.) w szeregu referatów wyłożono istotę Akcji Katolickiej. W tych okolicznościach Episkopat podjął wiele rezolucji odnoszących się do Akcji Katolickiej. W celu unowocześnienia duszpasterstwa biskupi postanowili wprowadzić Akcję Katolicką, która powinna być wolna od wszelkiej polityki. Powołano Komisję Episkopatu do spraw Akcji Katolickiej, która miała opracować wskazówki dla duchowieństwa dotyczące zakładania i prowadzenia Akcji Katolickiej w parafii. Komisja ta miała opracować także jednolity statut Ligi Katolickiej (Akcji Katolickiej). W skład Komisji do spraw Akcji Katolickiej weszli: kard. A. Hlond, abp A. Sapięha, bp J. Kocyłowski, bp T. F. Kubina i bp L. Wetmański¹¹.

Powstanie takiej Komisji było momentem przełomowym dla rozwoju Akcji Katolickiej w Polsce. Biskupi powołali komisję specjalną, która po obradach w dniach 11-12 lipca 1930 r. stworzyła nową wersję statutu. Ten nowy projekt rozesłano do ordynariuszów, a za pośrednictwem nuncjusza Marmaggięgo przesłano do Stolicy Apostolskiej. Papież Pius XI zatwierdził 27. 11. 1930 r. Statut Akcji Katolickiej w Polsce. Był to jedyny statut, poza statutem włoskiej Akcji Katolickiej, zatwierdzony przez papieża¹².

Zgodnie z poleceniem Komisji Prawnej Episkopatu kard. Hlond erygował 24. 11. 1930 r. Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (NIAK) w Poznaniu. Pierwszym dyrektorem Akcji Katolickiej w Polsce został ks. dr Stanisław Bross, prezesem Adolf Bniński, a asystentem kościelnym bp Walenty Dymek. Patronem Akcji Katolickiej w Polsce obrano św. Wojciecha, a główną doroczną uroczystość wyznaczono na święto Chrystusa Króla. Od stycznia 1931 r. zaczął ukazywać się centralny organ Akcji Katolickiej miesięcznik „Ruch Katolicki” (RK). Schemat organizacyjny obejmował Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (NIAK), Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej (DIAK) oraz Parafialną Akcję Katolicką (PAK). W latach 1930-1932 ordynariusze poszczęólnych diecezji powoływali diecezjalne instytuty Akcji Katolickiej¹³. Wkrótce takie instytuty powstały we wszystkich diecezjach.

¹⁰ Por. W. Z d a n i e w i c z. *Akcja Katolicka*. W: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*. Red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski. Warszawa 1981 s. 421.

¹¹ Por. W i l k, jw. s. 518.

¹² Por. Z d a n i e w i c z, jw. s. 422; W i l k, jw. s. 528.

¹³ Por. B e n d e r. *Katolicka myśl* s. 58.

Decyzję o zatwierdzeniu statutów związków i stowarzyszeń podjął Episkopat Polski 19. 06. 1934 r. Organizacje Akcji Katolickiej były w zasadzie trzystopniowe: związki obejmowały cały kraj, stowarzyszenia działały w poszczególnych diecezjach, zaś w parafiach istniały oddziały stowarzyszeń. Utworzono, według modelu włoskiego, cztery związki ogólnokrajowe, zwane kolumnami: Katolicki Związek Mężów (KZM) z siedzibą w Warszawie, Katolicki Związek Kobiet (KZK) z siedzibą w Krakowie (tymczasowo w Poznaniu), Katolicki Związek Młodzieży Męskiej (KZMM) i Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej (KZMŻ) z siedzibą w Poznaniu, a także powołano Akcję Katolicką w wojsku¹⁴.

W skład ogólnokrajowych związków miały wchodzić odpowiadające im stowarzyszenia: Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM), Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (KSK), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ).

Dzień 1 sierpnia 1934 r. można uważać za datę zakończenia procesu organizowania Akcji Katolickiej w Polsce. W wyniku tych decyzji wiele organizacji zostało przyjętych do Akcji Katolickiej, inne znalazły się poza nią.

II. ISTOTA I PŁASZCZYZNY DZIAŁANIA APOSTOLSKIEGO LUDZI ŚWIECKICH

Akcję Katolicką, a w niej apostołstwo świeckich, określono jako „udział świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła”¹⁵ Definicję poszerzoną wyraził Pius XI w słowach: „Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła Katolickiego dla obrony zasad religii i moralności oraz dla rozwoju zdrowej i pożytecznej akcji społecznej pod przewodnictwem hierarchii kościelnej – ponad wszystkimi partiami politycznymi i niezależnie od nich – celem odnowienia życia katolickiego w rodzinie i społeczeństwie”¹⁶.

Szukano dla apostołstwa katolików świeckich uzasadnienia zarówno dogmatycznego, jak i moralnego. Stąd też wskazywano na sakramenty, które wszczepiają człowieka w Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa i udzielają mu god-

¹⁴ Por. W i l k, jw. s. 539; S. A d a m s k i. *Podstawy Akcji Katolickiej w Polsce*. „Ruch Katolicki” 7:1937 nr 11 s. 503.

¹⁵ Por. L. C i v a r d i. *Podręcznik Akcji Katolickiej*. T. 1. *Zasady*. Tłum. A. Kicińska. Poznań 1939 s. 19.

¹⁶ S. B r o s s. *Akcja katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*. T. 1. Poznań 1929 s. 16.

ności kapłaństwa powszechnego¹⁷ Podkreślono jednak wyraźnie, że świeccy pełnią jedynie posługę wspomagającą apostołstwo hierarchii, gdyż ostatecznie to biskupi są odpowiedzialni za Kościół i za całe dzieło apostołstwa. Duchowieństwo zaś miało wspomagać organizacje Akcji Katolickiej przyjmując rolę asystentów kościelnych¹⁸. Zasadniczą charakterystykę apostołstwa świeckich w Akcji Katolickiej ukazywano poprzez takie cechy, jak: świeckość, pomocniczość, obowiązkowość, powszechność, charakter zorganizowany, niezbędność i niezastąpioność¹⁹

Specyfikę Akcji Katolickiej określał także stosunek do niej innych organizacji i stowarzyszeń religijnych. Wiele istniejących organizacji religijnych weszło w skład urzędowej Akcji Katolickiej. Ale także te, które nie zostały do niej włączone, były uznawane jedynie za pomocnicze i służebne wobec Akcji Katolickiej. Akcja Katolicka miała opiekować się nimi od strony religijnej i programowej, natomiast poszczególne bractwa i stowarzyszenia religijne miały wspomagać ją w realizacji jej celów apostołskich²⁰

Z wielkim naciskiem wskazywano na konieczność osobistego odnowienia religijnego, które miało prowadzić do gorliwej i zaangażowanej postawy apostołskiej. Stąd też położono tak wielki nacisk na odpowiednią formację, którą ujmowano jako formację wszechstronną. Chodziło bowiem o formowanie pełnego człowieka w jego sferze przyrodzonej i nadprzyrodzonej, zarówno od strony religijnej, jak i intelektualnej, moralnej oraz społecznej. W formacji religijnej²¹ mocno podkreślano udział władz umysłowych, przeciwstawiając się w ten sposób tendencjom modernistycznym i sentymentalnym²². Istotny akcent położono na formację moralną, czyli odpowiednie kształtowanie sumienia. Natomiast w „urobieniu” społecznym wskazywano na potrzebę współpracy takich środowisk wychowawczych, jak Kościół, rodzina i szkoła²³. Ta ogólna forma-

¹⁷ Por. K. A d a m. *Istota katolicyzmu*. Poznań 1930 s. 189-190; F. M a c h a y. *Zadania duszpasterskie ludzi świeckich*. Poznań 1932 s. 15-19; C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 71.

¹⁸ Por. *Instrukcja dla asystentów kościelnych*. „Ruch Katolicki” 5:1935 nr 3 s. 97-101.

¹⁹ Por. C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 69.

²⁰ Por. *Instrukcja dla pomocniczych stowarzyszeń i dzieł Akcji Katolickiej w Polsce*. „Ruch Katolicki” 5:1935 nr 3 s. 52-54; W. P a d a c z. *Podstawy prawne istnienia i działania zrzeszeń katolików świeckich*. Warszawa 1936 s. 36; S. A d a m s k i. *Akcja Katolicka młodzieży*. Poznań 1936 s. 8-10; C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 355-357.

²¹ Por. C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 62; O. B o i s i e u. *Życie wewnętrzne w duszach ludzi czynu*. Poznań 1935 s. 11-12; M. P i r o ż y ń s k i. *Kształcenie charakteru chrześcijańskiego*. Poznań 1937 s. 22-25.

²² Por. C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 62; F. S a w i c k i. *Dlaczego wierzę?* Poznań 1935 s. 76; I. M. B o c h e ń s k i. *Główne zadania inteligencji w świetle uchwał Synodu Plenarnego*. Warszawa 1938 s. 16-19.

²³ Por. P i u s XI. *Encyklika o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży (Divini Illius Magistri*

cja chrześcijańska miała swoje dopełnienie w wychowaniu do apostołstwa. Rozumiano bowiem, że nie wystarczy wiedza na temat potrzeby i metod apostołstwa, by można było zostać dobrym apostołem.

Wychowanie chrześcijańskie miało charakter personalny. Doceniano również rolę samowychowania²⁴. W organizacjach młodzieżowych dużą rolę odgrywał asystent kościelny, nade wszystko w kształtowaniu duchowej dojrzałości. Najbardziej wszechstronnym sposobem wychowania były rekolekcje zamknięte, których renesans w Akcji Katolickiej był powszechny²⁵. Celem wychowania apostołskiego było zdobycie miłości pozwalającej z gorliwością i poświęceniem przyczynić się do dobra duchowego bliźnich. Niektórzy próbowali nawet określić duchową sylwetkę świeckiego apostoła.

Szczególnym przygotowaniem objęto grupy, które określono jako elity²⁶. Ponieważ Akcja Katolicka miała charakter organizacji masowej musiała odznaczać się równocześnie dobrą elitą kierowniczą. Często funkcję tę spełniała inteligencja, która coraz wyraźniej pełniła rolę przewodnią w Akcji Katolickiej. Uznanie szczególnej roli elity wiązało się z jednoczesnym określeniem wyższych wymagań religijnych i moralnych pod adresem ludzi do niej należących. Tym samym stwarzała konieczność odrębnego przygotowania takich ludzi do funkcji kierowniczych. Służyły temu odrębne kursy, specjalne wykłady, rekolekcje oraz pisma przeznaczone dla nich. Szczególną rolę przypisywano inteligencji w dziedzinie poznania i przekazu wiedzy religijnej.

Zgodnie z wolą założycieli celem Akcji Katolickiej było przywrócenie panowania Chrystusa w życiu osobistym, rodzinnym i publicznym. Odpowiednia więc formacja miała dysponować do apostołstwa. Członkowie Akcji Katolickiej zostali wezwani do apostołskiego uświęcania rodziny, a oznaczało to w szerokiej perspektywie odnowienie ducha chrześcijańskiego w rodzinie. Zachęceni przez encyklikę Piusa XI o małżeństwie chrześcijańskim²⁷ mieli apostołować przez podjęcie życia małżeńskiego zgodnie z łaską sakramentu. Mieli także

z 31.12.1929 r.). Warszawa 1930 s. 32-38; I. C z u m a. *Harmonia praw Kościoła, rodziny i szkoły do wychowania*. Poznań 1936 s. 19; A. N i e s i o ł o w s k i. *Wychowanie społeczne*. Poznań 1936 s. 7.

²⁴ Por. N i e s i o ł o w s k i. *Wychowanie społeczne* s. 40; J. S u ł o w s k i. *Rola wychowania społecznego w przebudowie świata*. Poznań 1937 s. 11; Z. W ę d r y c h o w s k i. *Samowychowanie*. „Ruch Katolicki” 6:1936 nr 11 s. 518-529.

²⁵ Por. P i u s XI. *Encyklika o znaczeniu rekolekcji zamkniętych (Mens nostra z 20.12.1929 r.)*. Kraków 1931; S. A d a m s k i. *Akcja Katolicka a duchowieństwo*. Poznań 1929 s. 14; K. P e k a l a. *Rekolekcje zamknięte szkołą ducha apostołskiego w S.M.P.* Poznań 1933 s. 5; K. K o w a l s k i. *Nauki rekolekcyjne o Akcji Katolickiej*. Poznań 1934 s.9-10.

²⁶ Por. Cz. K a c z m a r e k. *Podstawy i organizacja Akcji Katolickiej*. Warszawa 1930 s. 61-84.

²⁷ *Encyklika o małżeństwie chrześcijańskim (Casti connubii z 31.12.1930 r.)*. Warszawa 1931.

bronić godności i sakramentalności małżeństwa, wzywać do szacunku dla potomstwa i trwałości związku małżeńskiego i sami taki szacunek okazywać²⁸. Istotną dziedziną apostołstwa było zadanie chrześcijańskiego wychowania dzieci. Wiązało się z tym wezwanie do zgodnej współpracy z działaniami wychowawczymi Kościoła, szkoły i różnych organizacji państwowych.

Akcja Katolicka jako ruch religijno-społeczny szczególnie wyraźnie ukazała możliwości aktywności apostołskiej na polu społecznym. Mówiąc o aktywności na płaszczyźnie społeczno-politycznej, mocno podkreślano, że Akcja Katolicka jest organizacją poza i ponad wszelkimi partiami politycznymi²⁹. Miała ona więc jedynie pośrednio przyczyniać się do właściwego widzenia spraw politycznych, nade wszystko przez kształcenie sumienia katolików. Bezpośrednio Akcja Katolicka mogła wkraczać w dziedzinę życia politycznego, gdy zostało naruszone prawo wolności religii i Kościoła. Istniała natomiast dowolność przynależenia do partii politycznych, jedynym zastrzeżeniem była niemożność zajmowania w nich stanowisk kierowniczych.

Wezwanie do apostołstwa świeckich w odniesieniu do płaszczyzny życia ekonomicznego wiązało się nade wszystko ze stałym podkreśleniem związku ekonomii z moralnością. Stąd stwierdzano wyraźnie, że rozwiązanie kwestii społecznej jest uwarunkowane przyjęciem zasad sprawiedliwości i miłości społecznej. Katolicy zostali wezwani do obrony prawa do własności prywatnej, ale z uwzględnieniem zasady społecznego przeznaczenia dóbr. Chodziło też o promocję katolickiej nauki społecznej, która domagała się sprawiedliwego podziału dochodu i sprawiedliwej płacy³⁰. Członkowie Akcji Katolickiej mogli też na-

²⁸ K. J ę d r z e j e w s k i. *Zagadnienie rodziny w ramach Akcji Katolickiej*. „Ruch Katolicki” 1:1931 nr 10-11 s. 297-307; L. D o m a ń s k i. *O katolickie prawo małżeńskie*. „Ruch Katolicki” 5:1935 nr 9-10 s. 487-493; K. K o w a l s k i. *Rodzina chrześcijańska a apostołstwo świeckich*. Tamże s. 495-504; A. P o s z z a. *Małżeństwo i rodzina w uchwałach Synodu Plenarnego*. Poznań 1938 s. 3-5.

²⁹ Por. P i u s XI. *Encyklika o „Akcji Katolickiej”* (*Non abbiamo bisogno* z 29.06.1931 r.) Warszawa 1931 s. 9; C i v a r d i. *Podręcznik* t. 1 s. 276-299; T. K u b i n a. *Akcja Katolicka a polityka*. „Ruch Katolicki” 1:1931 nr 5 s. 144-147; F. M a c h a y. *Zadania duszpasterskie ludzi świeckich*. Poznań 1932 s. 114-145; G. P i z z a r d o. *Dyrektywy dla Akcji Katolickiej*. Poznań 1933 s. 10-11.

³⁰ Por. P i u s XI. *Encyklika o odnowieniu ustroju społecznego i dostosowaniu go do normy prawa Ewangelii* (*Quadragesimo anno*) z 15. 05. 1931 r. Kraków 1931; T. K u b i n a. *Akcja Katolicka a akcja społeczna*. Poznań 1930 s. 46-55; F. M a c h a y. *Rozwiązanie sprawy społecznej*. Poznań 1931 s. 12-160; I. C z u m a. *Sprawiedliwość i miłość jako zasady chrześcijańskiego ustroju społecznego*. Poznań 1937 s. 10-18; L. G ó r s k i. *Własność prywatna, jej znaczenie i granice*. Poznań 1937 s. 6-13; R. W e n s i e r s k i. *Dwie encykliki społeczne*. Poznań 1937 s. 10-17.

leżeć do związków zawodowych i oddziaływać na nie duchowo oraz formacyjnie dzięki znajomości katolickiej nauki społecznej³¹

Spółeczna płaszczyzna apostołstwa ludzi świeckich odnosiła się także do szeroko rozumianej działalności kulturalnej. W tym apostołstwie chodziło z jednej strony o obronę sztuki i innych przejawów życia kulturalnego przed spłyceniem i zgorzeniem, a z drugiej o wykorzystanie sztuki i środków przekazu dla dzieła chrystianizacji, a więc dla szeroko rozumianej działalności apostołskiej³². Dużo uwagi poświęcono przy tym nowościom tamtych czasów, takim jak kino i radio. Akcja Katolicka wносиła także poprzez własną działalność kulturalną religijne wartości w życie społeczne.

Apostolstwo ludzi świeckich – choć nade wszystko wiązało się z aktywnością w ramach życia społecznego – nie mogło pominąć dziedziny życia wewnątrzkościelnego. Stąd trzeba mówić o eklezjalnej płaszczyźnie apostołstwa świeckich. Ta aktywność wewnątrzkościelna wyrażała się przede wszystkim w środowisku parafialnym w pogłębieniu życia religijnego poprzez działanie małych grup³³. Szczególnym miejscem pracy apostołskiej formacyjnej i wykonawczej był katolicki dom parafialny. W parafii realizowały się wszystkie wyżej wymienione formy aktywności, choć naturalnie w pomniejszonej skali.

W Akcji Katolickiej próbowano więc połączyć formację i apostołstwo. Uważano nawet, że apostołstwem jest zarówno przygotowanie się, jak i przeprowadzenie akcji apostołskiej. Dlatego działalność Akcji Katolickiej można rozpatrywać w dwóch wymiarach: działalność wewnętrzną i zewnętrzną.

Działalność wewnętrzną prowadziła do pełnej formacji członków stowarzyszeń. Formacja religijna odbywała się na rekolekcjach otwartych, półzamkniętych i zamkniętych, a zwyczajnie przez przygotowanie i owocne korzystanie z sakramentów św. Pogłębieniu wiedzy religijnej służyły kwadransy ewangeliczne i katechizmowe, wykłady i odczyty, a także akcja samokształceniowa przez prasę i książkę. Elita Akcji Katolickiej była kształcona na kursach dla kierowników, zjazdach i zlotach stowarzyszeń, zebraniach i innych formach spotkań.

³¹ Por. W. Deptuła. *Akcja Katolicka a chrześcijański ruch robotniczy*. Lublin 1934 s. 22-30; A. Wóycicki. *Tendencje rozwojowe związków zawodowych*. Poznań 1937 s. 17-31.

³² Por. H. Weryński. *Nasze stanowisko wobec teatru*. „Ruch Katolicki” 1:1931 nr 8 s. 237-240; J. Woroniecki. *U podstaw kultury katolickiej*. Poznań 1935 s. 41-76; J. Piz z a r d o. *Prawdziwe oblicze prasy katolickiej*. „Ruch Katolicki” 6:1936 nr 7 s. 289-297; A. Gocławski. *Katolicy i radio*. Poznań 1937; W. Lewandowicz. *Instytut Wyższej Kultury Religijnej wobec potrzeb umysłowych współczesnej inteligencji polskiej*. Warszawa 1938 s. 35-38; W. Sobkowiak. *Katolicka akcja filmowa*. „Ruch Katolicki” 8:1938 nr 12 s. 558-564.

³³ Por. B. Kominek. *Apostolstwo świeckich w parafii*. Poznań 1935 s. 13-58; A. Wóycicki. *Praca społeczna w parafii*. Poznań 1937 s. 191-195; S. Adamski. *Parafialna Akcja Katolicka*. Poznań 1938 s. 7-34.

Formą uzupełnienia tych działań kształceniowych w obrębie stowarzyszeń Akcji Katolickiej były imprezy sportowe, wycieczki, obozy, przedstawienia, akademie, wieczornice i szkolenia zawodowe oraz gospodarcze. Miejszem umożliwiającym tę działalność były domy katolickie budowane w większych parafiach.

Na zewnątrz członkowie Akcji Katolickiej oddziaływali różnymi formami apostołstwa prywatnego i zbiorowego. Formy apostołstwa zbiorowego to między innymi: akcje charytatywne, odczyty publiczne (np. tygodnie społeczne), propagowanie prasy i książek katolickich, udział w zakładaniu uniwersytetów ludowych i instytutów wyższej kultury religijnej, wpływ na odbiorców teatru, filmu i innych form rozrywki (np. kabarety, rewie).

Pewną siłą organizacyjną Akcji Katolickiej można było poznać przy okazji akcji protestacyjnych. W skali kraju między innymi nie dopuszczono do uchwalenia nowego kodeksu prawa małżeńskiego, który był zbyt liberalny³⁴. W skali środowiskowej, głównie stowarzyszenia młodzieżowe, wielokrotnie przez formę pikiety i protestu doprowadzały do odwołania niemoralnych filmów, przedstawień teatralnych czy rewii³⁵.

Pomimo całego bogactwa treściowego apostołstwa świeckich w Akcji Katolickiej można mówić także o jej pewnych niedoskonałościach i słabościach, a nawet o pewnych ograniczeniach. Jak wskazywali już na to bardziej krytyczni autorzy Akcji Katolickiej w jej początkach miała ona charakter bardziej powierzchowny i manifestacyjny. Wiązało się to nade wszystko z odgórnym sposobem wprowadzenia Akcji Katolickiej, a więc poprzez decyzję Episkopatu. Również nie zawsze został zachowany szacunek dla bractw i stowarzyszeń, które nie weszły do Akcji Katolickiej i były traktowane jako drugorzędne.

Materiały źródłowe dały możliwość rozpoznania założeń ideowych, nie sposób jednak na ich podstawie określić, jak faktycznie zostały one zrealizowane. Bez dokładnej analizy historycznej i badań o charakterze socjologicznym nie można tego problemu przedstawić w sposób wyczerpujący i odpowiedzialny. Natomiast bezsprzecznie można stwierdzić, że dzięki Akcji Katolickiej wyrosło wiele autorytetów społecznych i grup elitarnych, został podniesiony poziom wykształcenia religijnego i między innymi dzięki takim właśnie działaniom wielu ludzi przeżyło w duchu wierności Chrystusowi czasy systemów totalitarnych okresu II wojny światowej, a także po wojnie.

³⁴ Por. L. C a r o. *Istota i dożgonność związku małżeńskiego w nowym projekcie prawa małżeńskiego*. „Ruch Katolicki” 2:1932 nr 3 s. 77-88.

³⁵ Por. S. B r o s s. *Zadania Akcji Katolickiej w parafii*. Poznań 1935 s. 6; A. K r u k o w s k i. *Program praktycznej pracy Parafialnej Akcji Katolickiej*. „Ruch Katolicki” 8:1938 nr 5 s. 215-223.

Niewątpliwym osiągnięciem Akcji Katolickiej było zwrócenie uwagi na podmiotowość ludzi świeckich. Nie zostało to wprawdzie ujęte w tej perspektywie, jaką ukazał Sobór Watykański II i posoborowe dokumenty Kościoła, ale był to już istotny wkład w nakreślenie miejsca i roli świeckich we wspólnocie Kościoła. Nie bez znaczenia był akcent, jaki Akcja Katolicka położyła na samą potrzebę integralnej formacji ludzi świeckich, a szczególnie dowartościowanie jej aspektu intelektualnego. Oznaczało to mocne wyakcentowanie konieczności pogłębienia wiedzy religijnej, społecznej i kulturalnej. Istotną nowością Akcji Katolickiej była też inicjatywa zrzeszania katolików świeckich w organizacje o zasięgu ogólnokościelnym.

III. PERSPEKTYWY AKCJI KATOLICKIEJ

Można tutaj odwołać się do współczesnych kryteriów charakteru kościelnego zrzeszeń laikatu, wyliczonych przez papieża Jana Pawła II w adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* nr 30, i próbować na ich podstawie ocenić kościelny charakter Akcji Katolickiej i jej perspektywy na przyszłość:

1. **Stawianie na pierwszym miejscu powołania każdego chrześcijanina do świętości** (pełni życia chrześcijańskiego i doskonałości miłości) – oznacza to ostatecznie ścisłą łączność wiary i moralności, potwierdzoną praktyką życia.

W Akcji Katolickiej wyraźnie podkreślano powołanie do świętości, stąd formacja wszechstronna: religijna, intelektualna, moralna i społeczna. W sytuacji gdy wiele organizacji katolickich ogranicza się tylko do działalności zewnętrznej, a inne nie ujawniają wysokiego poziomu życia duchowego przez świadectwo życia moralnego, nadal Akcja Katolicka jest propozycją połączenia formacji do świętości i świętego, apostołskiego życia.

2. **Odpowiedzialność w wyznawaniu wiary katolickiej** – stowarzyszenie powinno być miejscem głoszenia wiary, przybliżania do wiary i wychowania w wierze, zawsze z zachowaniem jej pełnej treści.

W Akcji Katolickiej łączono w formacji religijnej elementy intelektualne i przeżyciowe, co pogłębiało świadomość wiary. Działalność apostołska zaś dawała okazję do wyznawania wiary wobec samych członków stowarzyszeń, jak też wobec danego środowiska.

3. **Świadectwo trwałej i autentycznej komunii z hierarchią Kościoła** – gotowość przyjmowania nauki i pasterskich zaleceń ze strony papieża i biskupa.

Akcja Katolicka, mimo że była organizacją ludzi świeckich, miała żywą łączność z hierarchią i duchowieństwem (asystent kościelny). W dziedzinie współpracy apostołskiej Akcja Katolicka jest pewnym przykładem wzajemnej odpowiedzialności. Duchowieństwo musiało interesować się stowarzyszeniami

oraz je odpowiednio kształtować i formować. Zaś członkowie stowarzyszeń mieli duży zakres wolności w działaniach apostołskich.

4. Zgodność z apostołskim celem Kościoła i udział w jego realizacji, czyli w ewangelizacji i uświęcaniu ludzi oraz urabianiu na modłę chrześcijańską ich sumień, by w ten sposób przepoić duchem ewangelicznym różne społeczności i środowiska.

Akcja Katolicka została powołana przez papieży w celu chrystianizacji świata, tak by przywrócić panowanie Chrystusa w jednostkach, w rodzinach i w życiu społecznym. Cel apostołski był więc uniwersalny, stąd Akcja Katolicka przewodziła innym bractwom i stowarzyszeniom o charakterze religijnym lub społecznym w działalności apostołskiej. Wydaje się dzisiaj konieczne włączanie wszelkich stowarzyszeń w cele misyjne i ewangelizacyjne. Dlatego Akcja Katolicka może poważnie pomóc w osiąganiu celu ewangelizacji, o którym mówi Jan Paweł II w adhortacji: „nowa ewangelizacja [...] ma na celu kształtowanie dojrzałych wspólnot kościelnych, w których wiara ujawnia się i urzeczywistnia w całym swoim pierwotnym znaczeniu jako przyłgnięcie do osoby Chrystusa i do Jego Ewangelii, jako spotkanie i sakramentalna komunია z Chrystusem, jako życie w duchu miłości i służby” (ChL 34).

5. Zaangażowana obecność w ludzkiej społeczności – żywe świadectwo uczestnictwa i solidarności, w celu umacniania zasad sprawiedliwości i braterstwa.

Działalność społeczna Akcji Katolickiej obejmowała płaszczyzny: polityczną, gospodarczą i kulturalną. Szczególnie na tych płaszczyznach istniało zapotrzebowanie na apostołstwo, choć miało ono często charakter „akcyjny”. Dzisiaj również dziedzina życia społecznego wymaga aktywności apostołskiej i współpracy zrzeszeń katolików świeckich.

Wydaje się więc, że Akcja Katolicka jest nadal aktualną formą stowarzyszania się katolików świeckich i gwarantuje żywy udział w nowej ewangelizacji odpowiadając na różnorodne potrzeby współczesnego człowieka. Oczywiście niemożliwe jest odtworzenie Akcji Katolickiej w jej formie przedwojennej. Natomiast ważne jest uznanie wszelkich doświadczeń, jakie zostały wypracowane przez Akcję Katolicką w pracy formacyjnej i działalności apostołskiej. Wydaje się, że wciąż istnieje potrzeba jakiejś formy powszechnego zrzeszenia katolików świeckich i organizacji katolickich, tak aby stanowiły poważną siłę. Trzeba także uniwersalnego programu pracy apostołskiej, aby katolicy również mogli kształtować życie społeczne Polski.

DAS LAIENAPOSTOLAT IN DER KATHOLISCHEN AKTION – GESCHICHTE UND PERSPEKTIVEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Begriff „Katholische Aktion“ trat zu Beginn des 20. Jahrhunderts in Erscheinung. Im allgemeinen bedeutete er das Laienapostolat überhaupt, im besonderen bezog er sich dagegen auf eine katholische Organisation. Die Katholische Aktion als Organisation wurde vom heiligen Pius X. angeregt und entwickelte sich unter Pius XI. Sie sollte eine allgemein-kirchliche Organisation sein. In Polen entwickelte sie sich in den Jahren 1930-1939. Die Organisationen der Katholischen Aktion waren nach Ständen gegliedert: Männer, Frauen, männliche und weibliche Jugend. Die Katholische Aktion wurde als Teilnahme der Laien am hierarchischen Apostolat der Kirche verstanden, besaß also Laiencharakter. Das Ziel der Katholischen Aktion war, die Herrschaft Christi im Leben des einzelnen, der Familie und der Gesellschaft wiederherzustellen. Die Vorbereitung auf das Apostolat erforderte daher eine allseitige Formation auf religiösem, sittlichem, kulturellem und sozialem Gebiet, Das soziale Apostolat umfaßte die politische, wirtschaftliche und kulturelle Ebene. Trotz ihrer kurzen Wirkungszeit trug die Katholische Aktion zur Stärkung der Religiosität ihrer Mitglieder bei. Als geschlossene Organisation der Katholiken war sie auch eine gewichtige Hilfe für die Kirche in Polen.

Übersetzt von Herbert Ulrich